

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-9>
УДК 331.2 : 657

Коваль М. І.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент, проф. МКА, заслужений економіст України,
завідувач кафедри обліку та оподаткування,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Грибовська Ю. М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавський державний аграрний університет

Скиба Г. І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Koval Mykola

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor,
Head of the Department of Accounting and Taxation
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
University «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, Ukraine

Hrybovska Yulia

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting
and Economic Control,
Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

Skyba Hanna

Cand. Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and taxation
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business,
University «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, Ukraine

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ Й ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В УКРАЇНІ

ANALYTICAL REVIEW AND THE WAYS FOR IMPROVEMENT THE STATE REGULATION OF THE MINIMUM WAGE PAYMENT AND SUBSISTENCE LEVEL IN UKRAINE

Оплата праці – одна з найважливіших і складних ділянок роботи бухгалтера. Вона є основним джерелом доходу та характеризує рівень життя кожного працівника. Ефективна організація оплати праці, дотримання справедливих пропорцій, співвідношень, розмірів заробітної плати з умовами та результатами праці слугують вирішальним чинником стимулювання продуктивності праці, зацікавленості працівників в підвищенні результативності й якості роботи. Основою державного регулювання економіки України, як і більшості країн світу, є соціальні стандарти, розроблення і дотримання яких дозволяє стимулювати економічне зростання, контролювати перерозподіл доходів в економіці, забезпечувати належний рівень відтворення робочої сили та якості життя людей. Авторами статті досліджено сутність поняття «заробітна плата», функції заробітної плати. Встановлено проблеми в сфері оплати праці та сформовано функції заробітної плати в сучасних умовах, враховуючи зростання інфляції, безробіття й примусове надання відпусток без збереження заробітної плати. Одним із ключових важелів державної соціально-економічної

політики є встановлення в законодавчому порядку рівня мінімальної заробітної плати. У статті систематизовано ключові чинники, на основі яких визначається розмір мінімальної заробітної плати: прожитковий мінімум, темпи зростання індексу споживчих цін, середня заробітна плата. Значна увага приділена впливу мінімальної заробітної плати на формування інших показників. У статті наведено динаміку мінімальної заробітної плати в Україні за 2012 – 2022 рр. Для порівняння авторами досліджено розмір мінімальної заробітної плати за 2020-2021 рр. в розвинених країнах світу. Наведено динаміку зміни індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за 2011–2021 рр. Встановлено, що в розвинених країнах світу розмір мінімальної заробітної плати наближений до рівня прожиткового мінімуму, тоді як для України характерний значний розрив між даними показниками. В Україні прожитковий мінімум є одним із ключових інструментів планування соціальних витрат. Досліджено розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, оскільки він впливає на оподаткування виплат працівникам та розмір податкової соціальної пільги з ПДФО. Ключовою проблемою для України є одночасне існування двох видів прожиткового мінімуму: законодавчого та фактичного. Законодавчий базується на можливостях бюджету, а фактичний – на потребах людей, тому держава не може використовувати одночасно прожитковий мінімум для допомоги бідним і для збалансування бюджету. Встановлено, що значний розрив між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом призводить до нерівності в грошовому забезпеченні як працюючих, так і інших категорій населення, зниження рівня їх життя та поглиблення економічної кризи в країні. З метою поліпшення виконання заробітною платою своїх функцій, запропоновано напрями вдосконалення державної політики щодо встановлення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Ключові слова: заробітна плата, функції заробітної плати, мінімальна заробітна плата, мінімальний розмір єдиного соціального внеску, індекс Кейтца, прожитковий мінімум, соціально-економічна політика.

Remuneration is one of the most important and difficult areas of an accountant's job. It is the main source of income which characterizes the living standard of each employee. Effective organization of wages, compliance with the fair proportions, ratios, sizes wages with working conditions and results are a decisive factor of stimulating labor productivity, employees' interest in the increased efficiency and quality of their work. The basis of state regulation of the economy of Ukraine, as a social country of the world, are the social standards, which development and abidance allows to stimulate the economic growth, control the redistribution of incomes in the economy, ensure an adequate reproduction of labor and the quality of people's life. The authors of the article have investigated the concept essence of the word «wages», and its functions. There were established the problems in the field of remuneration and the formed functions of wages in modern conditions, considering the growth of inflation, unemployment and the coercion granting of unpaid leave. One of the key levers of social- economic policy of the state is to establish a minimum level of salaries in the legislative order. The article systematizes the key factors on the basis of which it is possible to determined the size of the minimum wage: the subsistence level, the growth rate of the consumer prices index, average wages. Much attention is paid to the impact of the minimum wage on the formation of other indicators. The article shows the dynamics of the minimum wages in Ukraine for 2012 – 2022. For comparison, the authors have investigated the size of minimum wages of 2020-2021 in some developed countries. The dynamics of index changes of inflation and real wages in Ukraine for 2011 – 2021 years are given. It is established that in the developed countries of the world the size of the minimum wage is close to the subsistence level, while Ukraine is characterized by the significant gap between these two indicators. In Ukraine, the subsistence level is one of the key instruments of social spending planning tools. The size of the subsistence level for able-bodied people has been studied, as it affects at taxation of employee benefits and the amount of social tax benefits from personal income tax. The existence of two types of subsistence level: legislative and actual is the key problem for Ukraine. Legislative level is based on the capabilities of the budget, and the actual – on the needs of the people, so the state can't use the subsistence level to help the poor people and balance the budget. It is also established that the significant gap between the minimum wages and the subsistence level, leads to inequality in cash security as for working people as for other categories of the population, their living lowering standards and deepening economic crisis in the country. In order to improve salaries functions, the directions of the state policy improvement concerning establishment the level of minimum wages and subsistence level are offered.

Keywords: wages, wage functions, minimum wage payment, the minimum size of the single social contribution, the Keitz index, subsistence level, socio-economic policy.

Постановка проблеми. Рівень життя громадян країни є інтегральним показником розвитку її суспільства. Він безпосередньо залежить від рівня доходів населення і їх купівельної спроможності. Розмір заробітної плати, як елемент структури доходів, є одним із головних показників і чинників рівня соціально-економічного життя країни та кожної конкретної людини зокрема. Однією із важливих соціальних проблем в Україні є великий розрив між високою вартістю життя і низькою оплатою праці. Наразі в Україні більшість населення стрімко бідніє на фоні стрімкого підвищення тарифів за комунальні

послуги (які складають значну частку доходів багатьох працюючих українців і, тим більше, пенсіонерів) та високого рівня інфляції. Наявність в Україні значної кількості працюючих, які перебувають за межею бідності, загрожує соціальній стабільності, зменшує мотивацію працівників до продуктивної праці і призводить до виникнення інших негативних економічно-соціальних проблем (тіньова економіка, злочинність, погіршення стану фізичного здоров'я населення, демографічні проблеми, трудова міграція, масовий розпад сімей і, як наслідок, неналежне виховання дітей в неповних сім'ях тощо). Тому дослідження

динаміки рівня заробітної плати в Україні в контексті виконання нею своїх функцій на макрорівні є надзвичайно актуальним.

На мікрорівні, тобто на рівні підприємств, питання оплати праці також займають центральне місце в системі бухгалтерського обліку, оскільки вимагають оперативної та достовірної інформації стосовно зміни чисельності працівників на підприємстві чи в установі, їх категорій, а також норм і витрат робочого часу, оскільки саме вони складають вагому частку в собівартості товарів, робіт чи послуг. Тому облік заробітної плати серед фахівців вважається найскладнішою і найважливішою ділянкою роботи в системі організації бухгалтерського обліку на підприємстві та в системі управління виробництвом. Важливим для бухгалтера є застосування мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в практичній діяльності. Головна проблема із застосуванням прожиткового мінімуму в Україні – його функції не обмежуються застосуванням його як соціального стандарту для визначення рівня життя населення, він відіграє роль показника, до якого через систему коефіцієнтів прив'язаний розрахунок значної низки соціальних та інших виплат у бюджетному секторі. Невідповідність рівня мінімальної оплати праці та показника прожиткового мінімуму темпам зростання індексу споживчих цін, існування значної нерівномірності в доходах населення за регіонами України, потребує нагального вдосконалення механізму використання даного економічного важеля та взаємоузгодженості його супутніх показників для формування належної соціально-економічної політики в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням оплати праці і удосконаленню її механізму, сучасного стану заробітної плати в Україні та динаміки її рівня, формуванню і розподілу заробітної плати, її державному регулюванню приділяється значна увага. Дану проблематику, зокрема, досліджували В. Антонюк, В. Данюк, С. Бандур, А. Базиліюк, В. Близнюк, І. Вільман, Д. Богиня, Н. Болотіна, В. Брич, О. Грішнова, Г. Завіновська, О. Дороніна, А. Колот, Г. Куліков, Н. Лук'яненко, В. Лагутін, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Н. Овсюк, Н. Рубльова та інші. Проте, на наш погляд, потребують більш ґрунтовного, детального та подальшого дослідження питання повноти виконання заробітною платою її основних соціальних і економічних функцій, а також державне регулювання мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму як ефективного

інструменту формування відповідальної соціально-економічної політики України.

Метою статті є дослідження динаміки рівня реальної заробітної плати, мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні в контексті виконання державою своїх основних економічних і соціальних функцій, що суттєво впливають на ефективність соціальної політики держави та організацію бухгалтерського обліку оплати праці на підприємствах і в установах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність праці певною мірою визначається мотиваційними стимулами діючої системи організації заробітної плати країни. Заробітна плата як соціально-економічна категорія, з одного боку, є основним джерелом грошових доходів працівників, тому її величина значною мірою характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства. З іншого боку, її правильна організація мотивує працівників підвищувати ефективність виробництва (а неправильна, навпаки, демотивує), а відтак безпосередньо впливає на темпи й масштаби соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [11]. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Як важлива соціально-економічна категорія заробітна плата в ринковій економіці виконує такі функції:

- відтворювальна: джерело відтворення робочої сили та засіб залучення людей до праці;
- стимулююча: встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості і результатів праці;
- регулююча: засіб розподілу і перерозподілу кадрів за регіонами країни, галузями економіки з врахуванням ринкової кон'юнктури;
- соціальна: забезпечення соціальної справедливості, рівної винагороди за однакову працю.

Проте в сучасних умовах формування ринкових відносин в Україні заробітна плата більшості працюючих працівників не може виконувати вказаних функцій. Її нинішній рівень забезпечує не більш як 20 % відтворення робочої сили, який не відшкодовує навіть прямих затрат праці і не викликає зацікавленості

в переорієнтації працівників на пріоритетні сфери економічної діяльності. Заробітна плата нині виконує інші функції, а саме:

- набуття страхового стажу, оскільки страховий стаж – обов'язкова умова для отримання пенсії за віком;
- збереження зайнятості, запобігання безробіттю за рахунок зниження рівня заробітної плати;
- забезпечення соціальних гарантій;
- збереження набутого статусу, пов'язаного із попереднім робочим місцем;
- стримування темпів інфляції (при наявності значної заборгованості із заробітної плати, наприклад в оплаті праці шахтарів);
- перерозподіл зайнятих за галузями та сферами економіки;
- поширення нелегальної господарської діяльності (наприклад, у виробництві алкогольних напоїв, цигарок та їх контрабанди) та вторинної зайнятості;
- посилення мобільності робочої сили.

У більшості сучасних країн світу існує встановлений державою рівень мінімальної оплати праці. Основною метою використання даного інструменту державної економічної і соціальної політики є забезпечення соціального захисту населення й усунення дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці. Вважається, що дана норма повинна забезпечити мінімальні життєві потреби людини, яка виконує просту некваліфіковану роботу.

Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може встановлюватися оплата за виконану працівником місячну (годинну) норму праці [5; 11]. Згідно з п. 5 ст. 38 Бюджетного кодексу України розмір мінімальної заробітної плати визначається в Законі про Державний бюджет на відповідний рік [1].

Відповідно до пп. 4 п. 2 ст. 41 Бюджетного кодексу до набрання чинності Законом про Державний бюджет України на поточний бюджетний період мінімальна заробітна плата застосовується в розмірах і на умовах, що діяли в грудні попереднього бюджетного періоду [1].

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці [8, с. 4].

Якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений

розмір мінімальної заробітної плати, роботодавець зобов'язаний провести доплату до рівня мінімальної заробітної плати, яка виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати.

У разі укладення трудового договору про роботу на умовах неповного робочого часу, а також при невиконанні працівником у повному обсязі місячної (годинної) норми праці мінімальна заробітна плата нараховується пропорційно до виконаної норми праці.

Мінімальна заробітна плата впливає на ряд показників, зокрема:

1. Оплата праці не може бути нижчою від встановленого розміру мінімальної заробітної плати за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт) [6; 11].

2. Мінімальний розмір єдиного соціального внеску, який визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати та розміру внеску, встановленого на місяць, підлягає сплаті роботодавцями щомісяця. Такий мінімальний страховий внесок з 1 січня 2022 р. становить 1430 грн, а з 1 жовтня 2022 р. – 1474 грн.

3. Максимальну величину бази нарахування єдиного соціального внеску – максимальну суму доходу застрахованої особи, що дорівнює 15 мінімальним заробітним платам. З 1 січня 2022 р. така сума становить 97500 грн, а з 1 жовтня 2022 р. – 100500 грн.

4. За порушення законодавства про працю передбачені відповідні штрафні санкції.

Разом із тим, необґрунтоване підвищення мінімального рівня заробітної плати, як правило, призводить до порушення рівноваги попиту та пропозиції на ринку праці, збільшення безробіття, інфляції, посилення трудової мотивації та зміни встановлених пропорцій тарифної сітки країни.

В Україні мінімальний розмір оплати праці змінюється в законодавчому порядку з періодичністю до кількох разів на календарний рік. Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 2 грудня 2021 р. № 1928-ІХ встановлено мінімальну заробітну плату у місячному розмірі: з 1 січня 2022 р. – 6500 грн, а з 1 жовтня – 6700 грн; у погодинному розмірі: з 1 січня 2022 р. – 39,26 грн, з 1 жовтня 2022 р. – 40,46 грн. Як змінювалася динаміка мінімальної заробітної плати в Україні за 2012 – 2022 рр. наведемо у табл. 1.

Слід зазначити, що законодавче встановлення мінімального розміру оплати праці практикується в більшості країн світу. Він залежить від багатьох економічних і соціальних факторів, серед яких: величина валового внутрішнього продукту на душу населення,

Таблиця 1

Розмір мінімальної заробітної плати в Україні за період з 2012 по 2022 рр.

Період	Мінімальна заробітна плата (грн)	
	місячна	погодинна
01.10.2022 р. – 31.12.2022 р.	6700	40,46
01.01.2022 р. – 30.09.2022 р.	6500	39,26
01.12.2021 р. – 31.12.2021 р.	6500	39,12
01.01.2021 р. – 30.11.2021 р.	6000	36,11
01.09.2020 р. – 31.12.2020 р.	5000	29,20
01.01.2020 р. – 31.08.2020 р.	4723	28,31
01.01.2019 р. – 31.12.2019 р.	4173	25,13
01.01.2018 р. – 31.12.2018 р.	3723	22,41
01.01.2017 р. – 31.12.2017 р.	3200	19,34
01.12.2016 р. – 31.12.2016 р.	1600	9,59
01.05.2016 р. – 30.11.2016 р.	1450	8,69
01.01.2016 р. – 30.04.2016 р.	1378	8,29
01.09.2015 р. – 31.12.2015 р.	1378	8,29
01.01.2015 р. – 31.08.2015 р.	1218	7,29
01.01.2014 р. – 31.12.2014 р.	1218	7,30
01.12.2013 р. – 31.12.2013 р.	1218	7,30
01.01.2013 р. – 30.11.2013 р.	1147	6,88
01.12.2012 р. – 31.12.2012 р.	1134	6,80
01.10.2012 р. – 30.11.2012 р.	1118	6,70
01.07.2012 р. – 30.09.2012 р.	1102	6,61
01.04.2012 р. – 30.06.2012 р.	1094	6,56
01.01.2012 р. – 31.03.2012 р.	1073	6,43

Джерело: складено за [2; 6]

прожитковий мінімум, інфляція, темпи економічного зростання, досягнутий рівень продуктивності праці, середня заробітна плата, безробіття та ін.

Динаміку розмірів мінімальної заробітної плати в Україні та розвинених країнах світу наведемо у табл. 2.

Так, як бачимо з таблиці 2, розмір мінімальної заробітної плати у Греції протягом 2020-2021 рр. залишався на одному рівні і становив 758 EUR на місяць. У той же час, як відомо, Греція переживала складну економічну кризу, в країні спостерігався високий рівень безробіття, фінансування з державних бюджетів практично припинилося через дефіцит у скарбниці грошових коштів [19].

Для України характерний низький рівень мінімальної заробітної плати: у 2020 р. – 139 євро/місяць, а в 2021 р. – 182 євро/місяць, позитивним є зростання її розміру на 30,9 % на кінець звітного року, порівняно з базовим.

Важливим індикатором, який використовується в практиці аналізу багатьох країн, є визначення індекса Кейтца (Kaitz index), розроблений у 1970 р. та названий на честь Хаймана Кейтца – це економічний показник, представлений співвідношенням номінальної законодавчої мінімальної заробітної плати до

середньої заробітної плати, скоригованої на галузевий рівень. Чим вищий індекс Кейтца, тим більшою є частка працівників, які отримують заробітну плату близьку до встановленого мінімуму. Само собою високе чи низьке значення індекса фіксує певний рівень бідності працівників, проте демонструє відносну бідність тих, чий дохід прив'язаний до рівня мінімальної оплати, а також характеризує об'єктивну необхідність законодавчих змін у напрямі підвищення цього рівня, що зумовлюється відповідною соціальною політикою держави.

Розрізняють номінальну та реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата є сумою грошей, яку отримує працівник за виконану роботу. Реальна заробітна плата – це кількість товарів та послуг, яку можна придбати на номінальну заробітну плату; насправді це купівельна спроможність номінальної заробітної плати. Реальна заробітна плата залежить від номінальної заробітної плати та цін на товари та послуги (тобто від індексу споживчих цін або індексу інфляції) [2; 16].

Реальна заробітна плата може бути розрахована як абсолютна величина, тобто у грошовому виразі (номінальна заробітна плата

Таблиця 2

Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні та розвинених країнах світу за 2020–2021 рр.

Країна		Мінімальна заробітна плата (МЗП), євро/місяць		Темп росту 2021 р. до 2020 р., %
		2020 р.	2021 р.	
Люксембург	LU	2142	2202	102,8
Бельгія	BE	1594	1626	102,0
Ірландія	IE	1656	1723	104,0
Нідерланди	NL	1636	1684	102,9
Німеччина	DE	1584	1614	101,9
Франція	FR	1539	1555	101,0
США	US	1260	1300	103,2
Іспанія	ES	1050	1108	105,5
Греція	GR	758	758	100,0
Португалія	PT	741	776	104,7
Чеська Республіка	CZ	575	578	100,5
Хорватія	HR	546	563	103,1
Словаччина	SK	580	623	107,4
Угорщина	HU	487	442	90,8
Болгарія	BG	312	332	106,4
Україна	UA	139	182	130,9

Джерело: складено за [6; 7; 17]

Таблиця 3

Показники індексів зростання реальної заробітної плати в Україні за 2010–2021 рр. (%)

Роки	Місяці												За рік
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	
2010	86,7	100,1	106,8	100,2	105,1	108,1	100,0	95,2	100,1	98,4	101,0	110,6	110,5
2011	86,8	100,9	106,6	98,8	100,8	104,7	102,9	98,4	101,5	99,7	99,8	111,5	111,0
2012	89,5	102,5	104,1	100,5	102,8	103,4	101,3	97,8	99,6	101,8	99,7	108,6	111,0
2013	88,8	101,6	105,4	100,8	100,5	103,9	101,4	97,0	98,7	100,4	99,4	110,1	106,8
2014	87,0	100,7	104,1	97,3	96,3	103,9	97,7	92,9	100,3	98,5	98,8	110,0	86,5
2015	83,3	99,6	95,9	90,8	99,0	105,8	103,1	96,6	101,0	105,6	97,3	115,2	90,1
2016	80,3	105,3	106,2	96,1	101,6	107,2	100,9	97,1	101,2	97,0	99,3	118,6	106,5
2017	91,7	102,3	106,8	97,7	101,4	105,8	99,5	97,0	101,3	99,2	100,5	116,2	118,9
2018	86,6	100,6	105,9	100,4	102,9	104,8	101,0	97,9	98,8	100,2	98,0	114,5	109,7
2019	86,4	101,7	107,6	99,2	99,0	105,8	102,4	96,3	100,7	99,7	99,5	115,1	111,4
2020	87,3	101,4	104,8	90,4	100,8	109,5	102,6	97,2	104,3	100,5	97,2	117,2	110,2
2021	85,9	100,7	106,7	98,8	98,4	105,8	100,1	97,8	100,5	97,8	100,9	121,5	112,0

Джерело: складено за [3]

звітної періоду у цінах базового періоду). Вона розраховується шляхом ділення номінальної заробітної плати поточного періоду без урахування податків та обов'язкових платежів («нетто») на індекс споживчих цін.

Індекс зростання реальної заробітної плати – це показник, що характеризує зміну купівельної спроможності номінальної заробітної плати. Його обчислюють у відсотках та розраховують як відношення зміни номінальної заробітної плати до індексу споживчих цін (індексу інфляції). Так, індекс зростання

реальної заробітної плати в Україні у грудні 2021 року склав 121,5 %. Динаміку індексів зростання реальної заробітної плати в Україні за останнє десятиліття наведемо в таблиці 3.

Для наглядності додатково побудуємо графік динаміки змін індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за останні 10 років (наростаючим підсумком), рис. 1.

На рис. 1 можна побачити, що після 2014 р. зазначені індекси різко розійшлися у різні боки, що свідчить про значне відставання індексу реальної заробітної плати від індексу

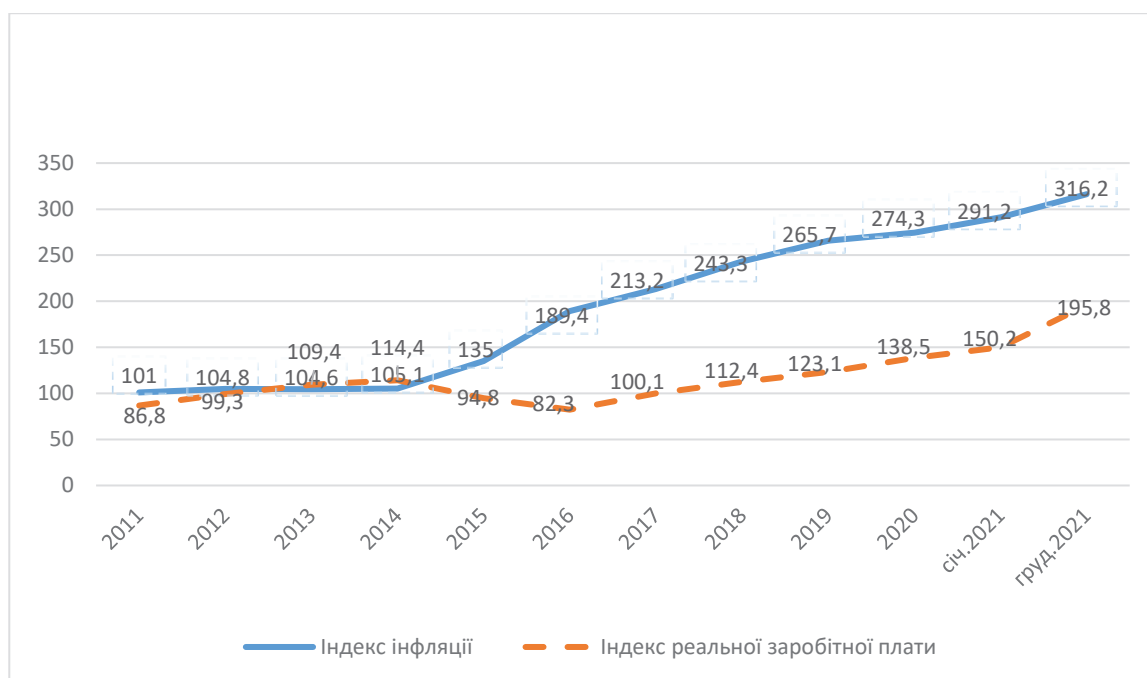

Рис. 1. Графік динаміки змін індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за 2011–2021 рр.

Джерело: складено за [2; 4; 15]

інфляції. Нормативне значення індексу реальної заробітної плати знаходиться в межах близьких до 100 %. Позитивним є невелике перевищення над 100 %. Індекс інфляції або індекс споживчих цін – це показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Індекс інфляції в Україні у листопаді 2021 року становив 100,8 %, а в грудні – 100,6 %.

Практика державного регулювання зазначених показників у розвинених країнах свідчить, що мінімальна заробітна плата, як правило, знаходиться на рівні прожиткового мінімуму, табл. 4.

Як бачимо з табл. 4, Люксембург займає провідну позицію в Європі, у країні найвищий прожитковий мінімум серед країн Європи – 2000 євро/місяць. Люксембург – розвинена індустріальна країна, найбільший світовий банківський центр. У США, Хорватії та Болгарії рівень мінімальної заробітної плати, встановлений державою, нижчий від прожиткового мінімуму, відповідно складає 92,6 %, 58,7 %, 90,1 %. Найбільший розрив між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом (без урахування України) спостерігається у Бельгії, Нідерландах та Ірландії, відповідно – 154,7 %, 151,4 %, 144,5 %; у середньому співвідношення між цими показниками становить 117,1 %. Для України ж характерний значний розрив між

мінімальною заробітною платою – 139 євро/місяць та прожитковим мінімумом – 62 євро/місяць.

Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. № 966-XIV прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [14].

Прожитковий мінімум – це соціальний норматив, який визначають нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення. Уряди інших країн світу використовують показник прожиткового мінімуму, щоб зрозуміти, яка частина населення не може задовольнити свої основні життєво необхідні потреби за рахунок власних доходів і тому потребує державної підтримки шляхом розробки і реалізації відповідної державної соціальної політики.

Прожитковий мінімум в Україні є одним із ключових інструментів планування соціальних витрат. Розглянемо прожитковий мінімум для працездатних осіб, бо саме він впливає на оподаткування виплат працівникам.

Таблиця 4

Співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму в Україні та інших країнах світу за 2020 р.

Країна		Мінімальна заробітна плата (МЗП), євро/місяць	Прожитковий мінімум (ПМ), євро/місяць	Відношення МЗП до ПМ, %
Люксембург	LU	2142	2000	107,1
Бельгія	BE	1594	1030	154,7
Ірландія	IE	1656	1146	144,5
Нідерланди	NL	1636	1080	151,4
Німеччина	DE	1584	1240	127,7
Франція	FR	1539	1254	122,8
США	US	1260	1361	92,6
Іспанія	ES	1050	858	122,4
Греція	GR	758	596	127,2
Португалія	PT	741	672	110,2
Чеська Республіка	CZ	575	579	99,2
Хорватія	HR	546	931	58,7
Словаччина	SK	580	451	128,6
Угорщина	HU	487	408	119,4
Болгарія	BG	312	346	90,1
Україна	UA	139	62	224,2

Джерело: складено за [6; 13; 17]

Прожитковий мінімум впливає на розмір податкової соціальної пільги з ПДФО, індексацію оплати праці, вартість подарунків дітям працівникам із пільговим оподаткуванням, мінімальний посадовий оклад (тарифну сітку) та інші показники [9, с. 4].

Разом з тим використання даного інструменту в Україні має низку суттєвих недоліків, які тривалий час обговорюються як у наукових та експертних, так і в політичних колах. Як наслідок, прожитковий мінімум не є ефективним інструментом подолання бідності в Україні. Ключовою проблемою української практики є одночасне існування в Україні двох видів прожиткового мінімуму: законодавчого та фактичного. Законодавчий прожитковий мінімум встановлюється в законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Він виступає у ролі соціального стандарту, яким керується Уряд під час розрахунку розміру соціальних виплат (63 з них залежать від розміру прожиткового мінімуму), а також аліментів, посадових окладів співробітників бюджетного сектору, частини пенсій та деяких штрафів. Тому будь-яке підвищення законодавчого прожиткового мінімуму зумовлює зростання витрат бюджету.

Фактичний прожитковий мінімум щомісяця розраховується Міністерством соціальної політики України на основі споживчого кошика та даних про рівень споживчих цін. Законодавчий прожитковий мінімум базується на обмежених фінансових можливостях

бюджету, а фактичний – на фізичних потребах людей (хоча розрахунок цих потреб теж потребує удосконалення). Тому держава не може повною мірою використовувати водночас норматив прожиткового мінімуму для суттєвої допомоги бідним і збалансування бюджету. На жаль, такі наші реалії, що свідчать про нагальну необхідність забезпечення в країні високих темпів зростання ВВП, шляхом широкого залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій, здійснення ефективної інноваційної політики тощо.

У 2020 та 2021 рр. фактичний рівень прожиткового мінімуму згідно з розрахунками Міністерства соціальної політики України, майже вдвічі перевищив законодавчий. Наприклад, фактичний розмір прожиткового мінімуму у грудні 2020 р. у розрахунку на місяць на одну працездатну особу становив 4115,75 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 5112,73 грн). У той час як законодавчий прожитковий мінімум для працездатної особи за грудень 2020 р. склав 2270 грн, тобто є нижчим у 2,2 рази або на 2843 грн. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у грудні 2021 р. у розрахунку на місяць на одну працездатну особу становив 4477,52 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 5128,06 грн). У той час як законодавчий прожитковий мінімум для працездатної особи за грудень 2021 р. склав 2481 грн, тобто є нижчим у 2,3 рази або на 3311 грн [12].

Такий розрив між законодавчим та фактичним рівнями прожиткового мінімуму зберігається в Україні протягом тривалого часу. У зарубіжній практиці прожитковий мінімум застосовується для оцінки можливості громадян утримувати свої домогосподарства поза межею бідності. Якщо дохід домогосподарства менший за встановлений прожитковий мінімум, то воно має право на державну соціальну допомогу.

У багатьох країнах замість прожиткового мінімуму центральне місце у забезпеченні мінімально прийняттого рівня доходів громадян займає мінімальна заробітна плата. В Україні до 2017 р. мінімальна заробітна плата здебільшого дорівнювала прожитковому мінімуму або була дещо нижчою від нього. Але у 2017 р. Уряд скасував «прив'язку» мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму. Після цього мінімальну заробітну плату підвищували значно швидше, ніж законодавчо визначений прожитковий мінімум. У бюджеті Уряд країни запровадив додаткові прожиткові мінімуми для розрахунку заробітних плат суддів, прокурорів та працівників деяких інших держорганів, наглядових рад великих державних компаній, чим збільшив прірву в оплаті праці окремих категорій працівників і продовжив руйнування тарифної сітки та схеми посадових окладів, керуючись незрозумілою для більшості науковців тезою про те, що розміри додаткових прожиткових мінімумів визначаються можливостями бюджету.

Відомий дослідник прожиткового мінімуму, колишній старший економіст Міжнародної організації праці (далі – МОП) Річард Анкер та його дружина Марта, які є авторами ґрунтовного дослідження «Прожиткові мінімуми в країнах світу: путівник з користування», визначають прожитковий мінімум як заробітну плату, яку отримує працівник за звичайний робочий тиждень на певному робочому місці, що є достатнім для забезпечення гідного рівня життя працівника та його сім'ї. Елементи гідного рівня життя включають їжу, воду, житло, освіту, охорону здоров'я, транспорт, одяг та інші основні життєво важливі потреби, включаючи витрати, пов'язані з непередбачуваними випадками [18]. Таке визначення у своїй роботі також застосовує Глобальна коаліція з прожиткового мінімуму [19].

Методика визначення прожиткового мінімуму Річарда Анкера має дві основні складові. Перша компонента оцінює вартість базових, але достатніх потреб для забезпечення гідного способу життя працівника та його/її родини. Друга компонента визначає,

чи виплачується працівнику відповідна заробітна плата. Таким чином, змістом прожиткового мінімуму є потреби людини та її дохід, що може їх забезпечити. Це допомагає державним інституціям формувати більш чутливу соціальну політику та розраховувати видатки бюджету з соціальним орієнтуванням на потреби населення. Так зокрема, Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики, що прийнята МОП наголошує, що при встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні сімейні потреби працівників, як харчування (з урахуванням його калорійності), житло, одяг, медичне обслуговування та освіта [19]. У таких країнах як США, Великобританія, Австралія, Словаччина, Польща, Угорщина, прожитковий мінімум використовується для визначення мінімально прийняттого рівня доходів, який має отримувати громадянин. Опинившись за цією «межею», громадяни потребують і можуть розраховувати на соціальну підтримку держави. У країнах Центрально-Східної Європи таких, як Польща, Естонія, Словаччина, що в минулому належали до країн соцтабору, прожитковий мінімум існує як законодавчо визначений інструмент державної соціальної політики [17].

Висновки та пропозиції. В сучасних умовах заробітна плата не виконує в повній мірі своїх функцій, зокрема, відтворювальну, регулюючу і стимулюючу. Це призводить до знецінювання праці більшості найманих працівників окремими роботодавцями, виплати ними частини заробітної плати «у конвертах», появи намірів до отримання неправомірної вигоди, посилення соціальної напруги в суспільстві, нерівності, неформальної та вторинної зайнятості тощо. В порівнянні з розвиненими країнами в Україні спостерігається низький рівень індекса Кейтца, а також частки заробітної плати в структурі ВВП.

У розвинених країнах світу мінімальна заробітна плата фактично виконує роль прожиткового мінімуму (в цьому її головна функція), тоді як в Україні в останні кілька років такий зв'язок відсутній. Мінімальна заробітна плата не може бути нижчою за рівень прожиткового мінімуму.

Нинішній розмір споживчого кошика в Україні є дуже низьким, тому необхідно переглянути його розмір, щоб довести його показники до реальних мінімальних витрат. На нашу думку, доцільно виокремити три частини: перша – харчування, друга – ліки і непродовольчі товари, третя – послуги та одяг. Мінсоцполітики щомісяця розраховує прожитковий мінімум нормативним методом,

обчислює скільки коштує споживчий кошик, що містить мінімальні набори продуктів харчування, продовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я і забезпечення життєдіяльності людини. Це величезні обсяги даних. Разом з тим, асортимент дуже застарілий і не відповідає сучасним потребам.

Прожитковий мінімум, закладений у державному бюджеті, визначається ресурсним методом, тобто з огляду на наявні у країні ресурси. Його розраховують для окремих категорій людей: працездатних і непрацездатних, дітей до 6 і до 18 років та ін. Відповідно, у державі розраховують кілька розмірів прожиткового мінімуму. На сьогодні, на жаль, до прожиткового мінімуму «прив'язані» понад 180 різноманітних видів платежів, більша частина з яких не має жодного відношення до соціальних стандартів, – це штрафи, стягнення, збори, що стримує підвищення прожиткового мінімуму, оскільки будь-яке його збільшення автоматично призводить до перерахунку значної кількості виплат, що зумовлює пошук додаткових ресурсів на видатки в бюджетах усіх рівнів. Це стримує зростання соціальних стандартів.

Оскільки мінімальна пенсія за віком має відповідати прожитковому мінімуму, то доцільно збільшити його розмір, що би забезпечувало гідний рівень життя пенсіонерів. Розмір прожиткового мінімуму повинен бути реальним, достатнім для задоволення базових потреб людини у реальному часі, що дозволить створити соціально справедливе суспільство для всіх українців.

З метою посилення виконання системою організації заробітної плати в країні своїх функцій пропонується:

1. Удосконалити методику розрахунку прожиткового мінімуму, зокрема:

– встановити належне співвідношення законодавчого та фактичного прожиткових мінімумів з метою усунення штучного розриву між ними;

– вчасно враховувати зміни споживчого попиту і структури реальних сукупних витрат населення;

– у споживчому кошику переглянути терміни споживання непродовольчих товарів у бік скорочення;

– у структурі прожиткового мінімуму враховувати відповідні суми сплачуваного населенням податку на доходи фізичних осіб;

– узгоджувати темпи зростання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму з темпами зростання споживчих цін і тарифів на комунальні послуги;

– «відв'язати» від прожиткового мінімуму розмір заробітних плат у державному секторі, штрафів, стягнень, зборів тощо. Таким чином прожитковий мінімум буде використовуватися лише для визначення розміру допомоги найбільш біднішим громадянам;

– підвищити величину прожиткового мінімуму до 75 % від розміру мінімальної заробітної плати, що сприятиме значному зростанню рівня життя населення;

2. Мати за цільовий орієнтир в країні індекс Кейтца на рівні 50-60 %.

3. Розробити систему ефективних економічних і правових заходів для збільшення частки заробітної плати в структурі ВВП, зменшення рівня тіньової економіки та тіньової заробітної плати.

На нашу думку, зазначені пропозиції сприятимуть удосконаленню державного механізму регулювання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму як ефективного інструменту формування відповідальної соціально-економічної політики України.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

2. Демографічна та соціальна статистика / Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

3. Індекс інфляції в Україні / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

4. Інструкція зі статистики заробітної плати: Наказ Міністерства статистики України від 13 січня 2004 року № 5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

5. Кодекс законів про працю України: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 10 грудня 1971 року № 322-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

6. Мінімальна заробітна плата / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/ua/labour/salary/min> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

7. Минимальная и средняя зарплата в США / HochuSvaliT.com. URL: <https://hochusvalit.com/ssha/zarplata-v-ssha> (дата звернення: 10.02.2022 р.).

14. Pro prozhytkovyi minimum: Zakon Ukrainy vid 15 lypnia 1999 roku # 966-XIV [On the subsistence level: Law of Ukraine of July 15, 1999 No. 966-XIV]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (in Ukrainian)
15. Serednia zarplata v Ukraini [The average salary in Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average> (in Ukrainian)
16. Slava, S.S., Vysich, O.V. & Pavlovykh, V.I. (2014). Dynamika pokaznykiv efektyvnosti rehuliuвання оплатy pratsi v Ukraini [Dynamics of indicators of wage regulation efficiency in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika*, vol. 3, pp. 20–24. (in Ukrainian)
17. Durchschnittsgehälter und Mindestgehälter in Euro-E pa: Gehaltshöhen nach EU-Ländern und einige andere Ländern der Welt, Gehaltstabelle für das Jahr 2021 / RU-GELD.DE. Retrieved from: <https://ru-geld.de/de/salary/eu-erope.html>
18. Living Wages Around the World : Manual for Measurement. Retrieved from: <https://www.elgaronline.com/view/9781786431455/9781786431455.xml>
19. Living Income Report Rural Pakistan. Retrieved from: <https://www.globallivingwage.org/2021/12/Rural-Pakistan-LI-Benchmark>